

№ 15 (512)
Красавік 2014 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

bfk.by

У нумары:

Дабрачыннасць: праца фонду «Любчанскі замак» у 2013 г. – *стар. 2*

Школьнае краязнаўства: гомельская абласная краязнаўчая алімпіяда – *стар. 3*

Выданне: энцыклапедыя пра раку Нарачанку – *стар. 6*

Вялікдзень — Вельканоч — Пасха

Са святam,
землякі!

На тым тыдні...

✓ **8 красавіка** ў музеі Ільянскай сярэдняй школы імя А.А. Грымаця (Вілейскі раён) у межах праекта, прымеркаванага да 70-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, быў ажыццёўлены аўдыя- і відэазапіс успамінаў ветэрана Вялікай Айчыннай вайны Часлава Варслава.

Пад час рэалізацыі падобных праектаў таксама запланаваная маштабная праца з ветэранамі і іх нашчадкамі, збор дакументальных матэрыялаў, дабрачынныя, валанцёрскія акцыі і інш.

✓ **10 красавіка** валанцёрскі атрад Ільянскай сярэдняй школы імя А.А. Грымаця пад кіраўніцтвам Жанны Кавалёвай сумесна з прадстаўнікамі Ільянскага лясніцтва правёў акцыю па наведзенні парадку на месцах вёсак Любча і Боркі, якія былі спаленыя нямецка-фашысцкімі захопнікамі.

✓ **10 красавіка** Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа сумесна з Музеям горада Мінска зладзіў урачыстае адкрыццё выставкі «Зорнае неба» народнага мастака Беларусі Івана Міско.

Творчасць І. Міско добра вядомая не толькі ў нашай краіне, але і далёка за яе межамі. Яго часта называюць «касмічным» скульптарам. І невыпадкава: тэма космасу – адна з прыярытэтных у яго творчасці. На выставцы прадстаўлены больш за 40 працаў аўтара: скульптура, фота і інш.

✓ **10 красавіка** ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі прайшло мерапрыемства «У пошуках страчанага», прымеркаванае да 10-годдзя аўтарскага праекта гісторыка і фалькларыста Уладзіміра Ліхадзедава.

Праект накіраваны на адраджэнне культурнай спадчыны Беларусі. За дзесяць гадоў яго існавання праведзены шматлікія выставкі, прысвечаныя Беларусі канца XIX – XX стст. А на аснове калекцыі гістарычных паштовак У. Ліхадзедава выдадзены 14 альбомаў. Дзякуючы праекту «У пошуках страчанага» адноўлены помнік загінулым у Айчыннай вайне 1812 года непадалёк Вілейкі і помнік праваслаўнаму псаломшчыку Фёдару Юзэфавічу ў в. Вялікая Гаць (Івацэвіцкі раён).

На выставцы (якая працуе да 30 кастрычніка) наведнікі змогуць пазнаёміцца з экспазіцыямі «Імгненні Першай сусветнай вайны. Погляд на два бакі фронту» і «Мінск. Падарожжа ў часе: да 70-годдзя вызвалення Беларусі».

Узоры на яйку

Традыцыйны арыбут Вялікадня – яйка. Яго фарбуюць, распісваюць... А мінчанін Аляксандр Рыжэўскі на яйкавай шкарлупіне выразае ўзоры і малюнкi. Пачалося незвычайнае захопленне гадоў 10 таму. Мужчына хацеў зрабіць непаўторную «валюцінку». Шукаў незвычайны матэрыял. Калі адчыніў халадзільнік і пабачыў яйкі, то ўзгадаў, што ў яго застаўся адмысловы прыбор для выпілоўвання па тонкай фанеры і пластмасе – мужчына раней займаўся мадэляваннем. Першае яйка захавалася і да сёння. Пазней аўтар даведаўся, што такі від мастацтва існуе ў розных краінах здаўна. Прыкладам, розныя яйкі ў Кітаі дарылі на дзень нараджэння, вяселлі, на нараджэнне дзіцяці.

Выразанне па яйку займае розны час – залежыць ад памеру, структуры і малюнка. Перапёлчыных майстар можа за вечар апрацаваць тры-чатыры, а

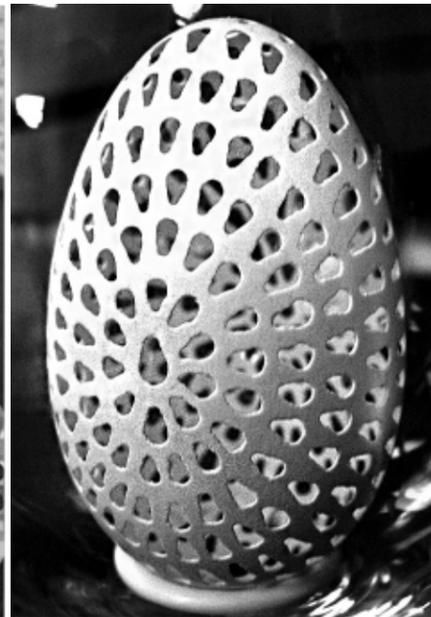
вось на страўсінае сыходзіць болей працы (шкарлупіна яго шчыльная, таўшчынёю 3–4 мм). Некаторыя працы рабіліся нават больш за тры месяцы. Часам выраб не дажывае да канца працы, а бывае – раструшчваецца пад час дарэння...

Удні велікоднага посту ў Музеі беларускага народнага мастацтва ў в. Раўбічы адкрылася вы-

стаўка твораў А. Рыжэўскага «Ажурныя фантазіі». На ёй прадстаўлены колькі дзясяткаў розных сувеніраў. Розныя малюнкi ды ўзоры, розныя і матэрыялы. Ёсць разьба не толькі па курыным яйку, але і па перапёлчыным ды страўсіным. Нядаўна пачаў мастак эксперыментаваць са шкарлупінаю грэцкага араха – рабіць узоры на ёй.

Хто зацікавіўся, незвычайныя працы са звычайным яйкам можна пабачыць у музеі да канца мая.

Уладзімір ПУЧЫНСКІ,
фота аўтара

Дабрачынны фонд «Любчанскі замак»

Справаздача аб дзейнасці Добрачыннага фонду «Любчанскі замак» за 2013 год, зацверджаная Апякунскай радай і Кіраўніцтвам фонду

Дырэктар фонду «Любчанскі замак» – Іван Антонавіч Пячынскі

1. Колькасць заснавальнікаў фонду – 1 чалавек.

2. Кошт маёмасці (чыстыя актывы) складае

6 855 408 489 тыс. руб.

У тым ліку:

– маёмасць і сродкі, перададзеныя заснавальнікам – 84 124 тыс. руб.;

– дапамога, аказаная заснавальнікам, дабрачынна на пастаяннай аснове выконвае абавязкі дырэктара фонду, для дзейнасці якога прадаставіў офіс і аўтатранспарт;

– паступленні ад праведзеных мерепрымстваў адсутнічаюць;

– прыбыткі ад прадпрыемальніцкай дзейнасці адсутнічаюць;

– грашовыя паступленні – 993 328 918 тыс. руб.;

– дабрачынная дапамога будаўнічымі матэрыяламі – 554 977 тыс. руб.;

– выкананыя працы на суму 5 298 163 тыс. руб.

3. Расходы (усяго за 11 гадоў дзейнасці фондам было асвоена) –

6 855 108 тыс. руб.

4. Унітарныя прадпрыемствы, гаспадарчыя таварыствы не ствараліся, і ўдзелу ў дзейнасці такіх юрыдычных асобаў фонд не прымаў.

Даведка

У ходзе справаздачы за 2013 г., якая адбылася 4 красавіка 2014 г., дырэктар фонду І. Пячынскі даў падрабязную інфармацыю па выкананых працах. Апякунская рада і праўленне фонду ўхвалілі выкананыя працы, зацвердзілі справаздачу аб гаспадарчай дзейнасці фонду, бухгалтарскі баланс, план працаў праўлення фонду на 2014 г. На пасяджэнні прысутнічалі 30 асобаў, сярод іх шмат месцічаў.

Адзначалася, што лясць, як і ў ранейшыя гады, фінансавую дапамогу фонду аказаў даўні сябра Любчанскага замка ААТ «Приорбанк» (кіраўнік С. Касцючэнка).

У 2013 г. у працах прынялі ўдзел 345 валанцёраў, якія цягам пяці летнікаў, некалькіх суботнікаў, а таксама па выхадных і святочных днях адпрацавалі 2 126 чалавека-дзён. З арганізацыяй удзелу валанцёраў выдатна справіліся старшыня валанцёрскай групы Я. Леанькоў і яго намеснік А. Скок. Падзяку атрымалі моладзевае аб'яднанне БАСА БНТУ, студэнты БДТУ і БДУ, іншыя, што прымалі ўдзел у аднўленчых працах.

Статыстыка фонду за 11 гадоў сведчыць, што агулам на замку працавалі 1 692 валанцёры, а колькасць працадзён складала 13 211. І гэты пры тым, што ў статыстыку не ўключаныя працадні на распрацоўку праектнай дакументацыі. За гэтую дабрачыннасць фонд, як і ў мінулыя гады, дзякуе навукоўцам, асабліва прафесарам У. Трацэўскаму, В. Пецольду, спецыялістам А. Байнак, Г. Родзікаву, маладым архітэктарам У. Мамуль, А. Смірновай, Я. Марчук, Д. Рафальскай, К. Лапацінай, Р. Забелу, В. Кулінковічу, А. Вярэгу, А. Грамыку, іншым.

І. Пячынскі адзначыў, што нарэшце, зноў жа дзякуючы грошам, выдаткаваным ААТ «Приорбанк» у памеры 129 мільёнаў рублёў, распрацаваная канцэпцыя аднаўлення замка – «Канцэпцыя аднаўлення (рэстаўрацыі) гісторыка-культурнай каштоўнасці XVI–XIX стст. замка ў г.п. Любча Навагрудскага раёна Гродзенскай вобласці». Прыярытэт канцэпцыі – аднаўленне. Гэта значыць, што будзе аднаўляцца толькі тое, пра што ёсць дакладныя дакументальныя сведчання. Напрыклад, праведзеныя даследаванні паказалі, што на Любчанскім замку існавала абарончая паўднёва-заходняя сцяна з абарончай галерэяй.

Распрацаваны праект па аналагах абарончых сценаў таго часу і адноўленая сцяна – такой, якой яна магла быць. Такі падыход не супярэчыць міжнароднай практыцы ў галіне рэстаўрацыі. Такім чынам, Любчанскі замак далучыцца да адрэстаўраваных Мірскага і Лідскага замкаў. Фонд шчыра дзякуе ўсім спецыялістам – распрацоўшчыкам канцэпцыі ААТ «Белрэстаўрацыя», асабліва галоўнаму архітэктару праектаў С. Карпуку, кансультантам С. Друшчыцу, В. Сіняўскаму, Д. Бубноўскаму, прафесару гісторыі архітэктуры У. Трацэўскаму, гісторыку С. Адамовічу.

У мінулым годзе выратаваная яшчэ адна вежа. На ёй устаноўлены гістарычны купал: удалося, згодна з адпаведным праектам, адрэстаўраваць верх вежы і ўзмацніць яго арматура-бетоннай сцяжкай. Цяпер гістарычны купал абараняе вежу ад непагадзі і радуе вока любчанцаў і наведнікаў замка.

Вельмі шмат працаў зроблена на паўднёва-заходняй абарончай сцяне, што адноўленая да сваёй гістарычнай вышыні. Поўнаасцю зробленая факхверкавая галерэя.

Сёлета нас чакае шмат цікавых працаў, але самае галоўнае – правядзенне раскопак. Мы павінны вывучыць падмуркі паўночнай, усходняй вежаў, кальвінскага збору і інш.

Праводзіць раскопкі нам дабрачынна дапамагае Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (дырэктар В. Даніловіч). Непасрэдна археалагічнымі даследаваннямі займаецца супрацоўнік інстытута кандыдат гістарычных навук А. Мяцельскі. Без археалагічных даследаванняў немагчыма праводзіць працы па далейшай распрацоўцы дакументацыі на рэстаўрацыю замка.

Агульны выгляд Брамнай вежы і абарончай сцяны пасля завяршэння працаў у 2013 г.

Міністэрства сувязі Рэспублікі Беларусь

Ф.СП-1

АБАНЕМЕНТ на газету 63320

(індэкс выдання)

Краязнаўчая газета

Колькасць камплектаў

на 20 — год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды _____
(паштовы індэкс) _____ (адрас)

Каму _____
(прозвішча, ініцыялы)

ДАСТАВАЧНАЯ

КАРТКА

на газету

63320

(індэкс выдання)

Краязнаўчая газета

Кошт _____ руб. Колькасць _____
падпіскі _____ руб. камплектаў
пераад- _____
расоўкі _____

на 20 — год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды _____
(паштовы індэкс) _____ (адрас)

Каму _____
(прозвішча, ініцыялы)

Індэкс 63320

Індэкс 633202

Не забудзьцеся, сябры, пра падпіску!

Індывідуальная падпіска –

Ведамасная падпіска –

Нашы віншаванні

Чытачам нашай газеты добра знаёмае імя краязнаўцы, журналіста, пісьменніка, гісторыка Анатоля ВАЛАХАНОВІЧА. Апроч усяго – ён распрацоўшчык экспазіцыяў музея гісторыі Дзяржынскага даследна-механічнага завода, музея гісторыі Дзяржынскай МТС у райсельгастэхніцы, музея гісторыі і працоўнай славы чыгуначнай станцыі Негарэлае, музея Ф. Дзяржынскага ў Дзяржынскай СШ № 1, гісторыка-краязнаўчых музеяў у Бараўскай, Станькаўскай і Дзямідавіцкай СШ. Чалавек, любімы ў гісторыю Беларусі і роднай Дзяржыншчыны-Койданаўшчыны, часты аўтар на старонках як раённай газеты, гэтак і абласной ды агульнанацыянальнай прэсы; даўні і пастаянны падпісчык і аўтар нашай газеты. Днямі гэты руплівец адзначыў 75 гадоў з дня нараджэння.

Супрацоўнікі Беларускага фонду культуры і «Краязнаўчай газеты» віншуюць Анатоля Іосіфавіча ды шчыра зычаць моцнага здароўя, поспехаў у пачынаннях, новых адкрыццяў і знаходак. Няхай яшчэ складаюцца планы і ажыццяўляюцца мары!

Удакладненне

У артыкуле Святланы Русаковіч «На алях старога парку» (№ 12 за гэты год) прайшла памылка. У сказе «у пачатку 1950-х гадоў у ім з'явіўся і працаваў стадыён» трэба чытаць «у пачатку 1960-гадоў» і далей па тэксце. Просім прабачэння ў аўтара артыкула, чытачоў і мясцовых даследчыкаў даўніны.

Дасведчаныя, адгукніцеся!

Паважаныя супрацоўнікі рэдакцыі «Краязнаўчай газеты»! Пішу вам упершыню, а вось чытачом з'яўляюся даўно. Кожны нумар чытаю ўважліва. Асабліва падабаюцца публікацыі пра нашых славетных землякоў, дзейнасць краязнаўцаў з розных куточкаў Беларусі. У нашым раёне таксама ёсць даследчыкі гісторыі Вілейшчыны. Вы неаднаразава змяшчалі іх публікацыі на сваіх старонках.

Пакараны за спрыянне жыхарам

У мінулым годзе касцёл Беззаганнага Зачацця Найсвяцейшай Панны Марыі, што ў вёсцы Касцяневічы Вілейскага раёна, адсвяткаваў свой 250-гадовы юбілей. Прысутнічала на свяце і аўтар гэтых радкоў.

Храм мае багатую гісторыю, якая захавала прозвішчы некаторых святароў, фундатараў, прыклады цудадзейнай сілы іконы Божай Маці і іншыя. Адметна, што святыня ніколі не закрывалася. Вось толькі факт, які давялося там пачуць, не дае мне спакою і дагэтуль. У гады Вялікай Айчыннай вайны тут працаваў ксёндз Антоній Жэмла. Са словаў старэйшых вясцоўцаў стала вядома, што ён у 1931 годзе прыехаў у Касцяневічы разам з маці і сястрой, а ў 1942-м быў расстраляны фашыстамі за садзейнічанне мірнаму насельніцтву. Пазней яго сястра і маці выехалі ў Польшчу.

З інтэрнэту стала вядома, што нарадзіўся святар у 1894 годзе, скончыў Віленскую духоўную семінарыю, у 1917-м прыняў сан. З 1925 года служыў адміністратарам парафіі Звеставання Найсвяцейшай Панны Марыі ў вёсцы Альковічы, што таксама знаходзіцца ў нашым раёне. І больш пра гэтага чалавека нічога не вядома.

Я спрабавала праз раённую газету звярнуцца да жыхароў з мэтай атрымаць інфармацыю пра жыццёвы шлях ксяндза Антонія, але, на вялікі жаль, ніхто не адгукнуўся. Можна, хто-небудзь з чытачоў «Краязнаўчай газеты» валодае звесткамі пра гэтую асобу? Была б вельмі ўдзячная за дапамогу, калі атрымаецца больш даведацца пра выбітнага чалавека нашай старонкі і аддаць яму даніну павагі.

Ганна ГЕРКО, в. Касцяневічы, Вілейскі раён

Беларускія скарбы вяртаюцца з эміграцыі

8 красавіка музейныя зборы спадчыны Беларусі папоўніў шэраг каштоўнасцяў. У фонды Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва былі перададзеныя шэсць скрыняў з дакументамі і рукапісамі, што тычацца дзейнасці беларусаў павяеннай эмі-

знаўчыя калекцыі. Таксама адным з важных матэрыялаў нумара стала публікацыя так звананага берлінскага дзённіка генерала Кастуся Езавітава, які той вёў апошнія месяцы жыцця на волі, пакуль не быў арыштаваны СМЕРШам.

Як расказала гісторык Наталля Гардзіенка, БІНІМ ствараўся найперш з ідэяй згуртавання інтэлігенцыі ў эміграцыі. Важнай часткай яго дзейнасці стала збіранне ўсяго беларускага, што захавалася за мяжой. У выніку за шэсцьдзесят з лішнім гадоў дзейнасці інстытута яго калекцыю склалі архівы мастакоў, пісьменнікаў, калекцыі значкоў, марак і паштовак – усё тое, што з'яўлялася і выдавалася ў розных беларускіх асяродках у Вялікабрытаніі, Канадзе, Аўстраліі, ЗША. Гэтыя калекцыі былі перададзеныя музею разам з фрагментамі архіваў Антона Адамовіча, Наталлі Арсененавай, Юркі Віцьбіча. Да таго ж, у фондах БІНІМа знаходзіцца і шмат іншага. Выязджаючы за мяжу, беларусы часта забіралі з сабой сапраўдныя скарбы – да прыкладу, сярод збораў А. Адамовіча захаваліся аўтографы літаратараў 1920-х гадоў – Паўлю-

ка Труса, Тодара Кляшторнага і іншых.

Цяперашні кіраўнік інстытута Вітаўт Кіпель лічыць, што беларускія здабыткі павінны захоўвацца ў Беларусі, таму ў 1990-х гадах пачалася перадача матэрыялаў з архіваў БІНІМа. Н. Гардзіенка асабліва падкрэсліла важнасць таго, каб усе яны не проста сталі часткай музейных і архіўных фондаў, але былі даступныя для даследчыкаў. Праўда, як заўважыла дырэктар архіва-музея Ганна Запартыка, гэта стане

Н. Гардзіенка

грацыі. Усе гэтыя матэрыялы раней захоўваліся ў Беларускам інстытуце навукі і мастацтва (БІНІМ) у Нью-Ёрку.

Пад час імпрэзы адбылася прэзентацыя чарговага нумара альманаха «Запісы БІНІМа», тэмай якога сталі беларуса-

Г. Запартыка

магчымым не раней чым праз тры-чатыры гады, калі будзе ўпэўненасць у поўнай іх захаванасці.

*Ніна КАЗЛЕНЯ
Фота айтар*

Абласная краязнаўчая алімпіяда яшчэ раз паказала высокі ўзровень падрыхтаванасці навучэнцаў да стваральнай дзейнасці, раскрыла іх інтэлектуальныя здольнасці, выявіла лепшыя рысы маленькага беларуса па захаванні гістарычнай памяці, гераічных каштоўнасцяў нашага народа. Вядома ж, яна была накіраваная найперш на фармаванне пачуццяў сапраўднага грамадзяніна, навывкаў грамадскай дзейнасці, на ўменне арыентавацца ў складаных грамадскіх працэсах, выказваць свой пункт гледжання на надзённыя праблемы.

Алімпіяды, што праводзяцца ў вобласці з 2007 года, ахопліваюць вялікі комплекс краязнаўчай дзейнасці настаўнікаў і вучняў: тут і веданне да драбніцаў гісторыі роднага рэгіёну, яго таямніцаў і маладаследаваных старонак, даследаванні вучняў з іх наступнай абаронай, удумлівая карпатлівая праца на факультатывах, аб'яднаннях па інтарэсах, а таксама на ўроках.

Каб патрапіць на абласны тур краязнаўчай алімпіяды, трэба перамагчы ў школьным і раённым тарах. Сёлета ўпершыню па ініцыятыве краязнаўцаў Насовіцкай сярэдняй школы Добрушскага раёна была праведзена краязнаўчая алімпіяда паміж нашым раёнам і Навазыбкаўскім (Бранская вобласць Расіі), якія здаўна падтрымліваюць сяброўскія сувязі. Насаўляне атрымалі перамогу і выйшлі ў наступны тур – абласны. На базе Гомельскай гімназіі № 36 імя

Школьнае краязнаўства

Мы – пераможцы абласной краязнаўчай алімпіяды!

Івана Мележа сабраліся ўдзельнікі 27 камандаў вобласці.

Старшыня журы, начальнік аддзела выхаваўчай і сацыяльнай работы Гомельскага аблвыканкама Алена Ляшук ва ўрачыстай абстаноўцы адкрыла алімпіяду, пажадала яе ўдзельнікам творчай працы і выдатных поспехаў.

Завочны тур краязнаўчай алімпіяды («тапанімічны») патрабаваў ад яе ўдзельнікаў пошукава-даследчай дзейнасці. У наваколлях кожнага паселішча ёсць шмат цікавых аб'ектаў, якія прыцягваюць увагу гісторыкаў, археолагаў, мастакоў, вучоных. Вучні сабралі цікавыя звесткі пра старадаўнія назвы, даследавалі малавядомыя аб'екты, зрабілі тапанімічныя карты.

Арганізацыяй абласнога этапу краязнаўчай алімпіяды займаўся метадычны аддзел абласнога цэнтра турызму і краязнаўства (кіраўнік Зоя Мініч). Метадычную дапамогу аказалі абласны музей баявой тэхнікі на чале з намеснікам дырэктара па навуковай працы К. Мішчанка, Гомельскі палацава-паркавы ансамбль (навуковы супрацоўнік В. Барабанаў), Гомельская славянская бібліятэка (Л. Назаранка), кандыдат філалагічных навук А. Роголеў.

А вось наступныя туры былі накіраваныя на выяўленне ведаў аб Радзіме, яе гераічным мінулым, вядомых людзях, якія праславілі свой край. Гістарычны тур быў прысвечаны 70-годдзю вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, літаратурны – 100-годдзю з дня нараджэння слаўтага паэта-земляка Аркадзя Куляшова, а румянцаўскі – 260-годдзю з дня нараджэння М. Румянцава, які ўнёс значны ўклад у эканамічнае і культурнае жыццё Гомельшчыны.

Варта адзначыць высокі ўзровень падрыхтаванасці ўсіх удзельнікаў алімпіяды. Яны самастойна адказвалі на прапанаваныя пытанні. Вынікі падводзіліся па найбольшым бале, набраным яе ўдзельнікамі. Прызавыя месцы размеркаваліся наступным чынам: Добрушскі раён (Насовіцкая сярэдня школа) – 1 месца, гімназія № 36 імя І. Мележа – 2 месца, Рагачоўскі раён – 3 месца.

Пераможцы абласной алімпіяды Анастасія Цімашкова, Дзясніс Пабедзін, Максім Пазнякоў (вучні Насовіцкай ШШ)

*Віктар СЕРПІКАЎ,
педагог дадатковай адукацыі
Насовіцкай ШШ
Добрушскага раёна*

Помнікі Першай сусветнай вайны на тэрыторыі Пастаўскага раёна

(Заканчэнне. Пачатак № 14)

З успамінаў германскага генерала Э. фон Людэндорфа: «З 18 па 21 сакавіка становішча 10-й арміі было крытычным. Рускія валодалі вялікай колькасцю перавагай... Заходней Паставаў іх атака з цяжкасцю адбітая. Напружанне войскаў, якія прымалі ўдзел у гэтай аперацыі, на глыбока размытай зямлі, у халоднае і золькае надвор'е, было вельмі вялікім. Падмацаванні, якія спешна падводзіліся намі, правальваліся ў балоце, з цяжкасцю прасоўваючыся наперад ад чыгункі Вільня – Дзвінск (цяпер Даўгаўпілс у Латвійскай Рэспубліцы. – «КГ»). Але рускія, якім даводзілася дзейнічаць па яшчэ менш спрыяльнай мясцовасці, чым тая, што знаходзілася ў тыле нашых пазіцыяў, самі выдыхнуліся».

Першая сусветная вайна пакінула на Пастаўшчыне свае адметныя сляды. Усе іх можна лічыць помнікамі гісторыі. Яны ўтвараюць 3 групы аб'ектаў: умацаванні на лініі фронту (бетонныя бліндажы і траншэі), чыгуначныя насыпы і пахаванні (могілкі і брацкія магілы). Асобную групу памятак той Вялікай вайны ўтвараюць дакументы і рэчы, звязаныя з тагачаснымі падзеямі: ваенныя карты, фотаздымкі, успаміны, уніформа вайскоўцаў, зброя і іншае.

Паспрабуем разгледзець некаторыя з гэтых груп больш падрабязна.

Умацаванні на лініі фронту. На тэрыторыі Пастаўскага раёна захаваліся вялікія комплексы абарончых збудаванняў, узведзеных у час амаль трохгадовага супрацьстаяння рускіх і германскіх войскаў. Яны прадстаўленыя траншэямі, акапамі і доўгатаэрміновымі ўмацаванымі кропкамі (ДУКамі).

На лініі фронту германцамі былі створаныя дзве, а месцамі і тры паласы абароны. Кожная паласа мела 2–3 траншэі. Праз кожныя 15–30 метраў размяшчаліся траверсы. Траншэі былі накрытыя стралковымі шчытамі – навесамі з бярвення, якія ахоўвалі салдат ад асколкаў. На камандных вышынях будаваліся масіўныя жалезабетонныя бліндажы – доўгатаэрміновыя ўмацаваныя кропкі. У асобных месцах яны ўтвараюць цэлыя ўмацаваныя раёны, дзе сканцэнтравана па 20–30 такіх збудаванняў. Пры таўшчыні сценаў каля 50 см яны маюць досыць унушальныя памеры: ад 8–15 метраў даўжыні да 3–5 метраў шырыні. Некаторыя поўнаасцю заглыбленыя ў зямлю, іншыя ўзвышваюцца над мясцовасцю. Толькі на невялікім участку фронту ад Паставаў да вёскі

Дукі іх налічваецца блізу 25. Уся сістэма абароны была выдатна прыстасаваная да мясцовасці.

Сёння ў ваколіцах вёскі Задзеўе за 2 км на захад ад Паставаў, асабліва паміж азёрамі Задзеўскае і Загацце, сустракаецца вялікая колькасць жалезабетонных бліндажоў. Гэта вялікі абарончы комплекс, адзін з найбуйнейшых на Пастаўшчыне. Умацаваная паласа працягнулася па высокай градзе ўздоўж ракі Спарыца.

Яшчэ адзін умацаваны раён быў створаны германцамі каля азёраў Варанец і Доўжа на мяжы з Мядзельскім раёнам. Значныя абарончыя комплексы захаваліся каля вёсак Свілелі, Шыркі, Споры, Параскі.

Руіны ДАК на плато побач з в. Дукі

Чыгункі. Каб стварыць моцную сістэму абарончых збудаванняў, патрэбныя былі час і неабходны матэрыялы. Для задавальнення патрэбаў фронту немцы планавалі пабудаваць сістэму чыгунак. Рэшткі чыгуначных насыпаў яшчэ выдзяляюцца ў рэльефе некаторых мясцінаў. Галоўную ролю выконвала чыгунка Вільня – Полацк і станцыя Гадуцішкі. Каля вёсак Мольдзевічы і Ярэва чыгункі веерам разыходзіліся да лініі фронту. Паўночны сектар выступу забяспечвалі два адгалінаванні: на Свілелі і на Мажэйкі.

Для забеспячэння патрэбаў паўднёвай часткі фронту будавалася паўднёвая чыгунка, што праходзіла амаль паралельна лініі фронту з Мольдзевічаў на Малую Вольсю, Рудзі, Мацуты, Шкіралі, Рубеж, Барадзіно. Ад гэтай паўднёвай чыгункі ў бок лініі фронту адыходзілі адгалінаванні на Дукі, Загачча, Споры, Крэўна.

Сказаць дакладна, ці ўдалося немцам поўнаасцю ўвесці ў дзеянне ўсю гэтую сістэму чыгунак, сёння, бадай, немаг-

чыма, але на нямецкай ваеннай карце яны ўсе зафіксаваныя.

Вайсковыя пахаванні. На лініі фронту і ў бліжэйшым тыле існавала шмат пахаванняў загінулых салдат. Частка з іх захавалася да сённяшняга дня, іншыя былі знішчаныя. Аўтару ўдалося выявіць месцазнаходжанне 24 могілнікаў германскіх салдат і адной брацкай магілы рускіх.

Нямецкія могілкі маюць розны выгляд і розны стан захавання: ёсць добра ацалелыя

Па ступені захаванасці выяўлення і абследавання могілнікаў можна падзяліць на 4 групы.

Да першай можна аднесці тыя некропалі, што знаходзяцца ў адносна натуральным стане, гэта значыць, што ўздзеянне на іх з боку людзей станючае або мінімальнае. Гэта могілкі ў Дварчанах, Дашках, Парасках, Лапінцах, Задзеўі. Іх захаванасць тлумачыцца месцазнаходжаннем у межах вёсак, або на вясковых могілках.

Другую групу ўтвараюць некропалі з цэлымі магіламі, але пашкоджанымі надмагільнымі плітамі. Яны знаходзяцца каля вёсак Свілелі, Ярэва, Дварчаны, Споры, Дуброўшчына.

Да трэцяй групы можна аднесці пахавальныя комплексы з раскапанымі магіламі. Фактычна знішчанымі з'яўляюцца нямецкія могілкі каля возера Чэцверць, вёсак Пятроўшчына, Мажэйкі, Споркі, Ідаліна (на мяжы з Мядзельскім раёнам). У пошуках вайсковых рэгаліяў некаторыя людзі ідуць на амаральныя, антыхрысціянскія дзеянні, раскопваючы магілы, раскідваючы косці, чарапы. Гэта антыгуманныя, злачынныя дзеянні. Аднак фактычна закон не парушаецца, бо для дзяржаўных органаў гэтыя аб'екты-некропалі не існуюць.

Чацвёртую групу ўтвараюць некропалі, што знішчаныя і ўжо не маюць прыкметаў пахаванняў. Сюды можна аднесці могілнік каля вёскі Дукі, які быў разбураны ў час будаўніцтва аэрадрома каля Паставаў; могілнік у вёсцы Сіўцы, ад якога засталася толькі некалькі кавалкаў бе-

тонных плітаў і гнуты з дроту крыж; могілнік у вёсцы Лапінцы, пахаванні з якога ў Другую сусветную вайну былі перавезеныя ў Кабыльнік; могілнік у Ярэве, зруйнаваны пры будаўніцтве майстэрняў. Варта зазначыць, што мясцовымі жыхарамі ў Ярэве на месцы былых пахаванняў нядаўна ўсталяваны крыж з надпісам.

Звычайна могілнікі германскіх салдат маюць правільную планіроўку з размешчаным у цэнтры абеліскам. Такія помнікі захаваліся ў Дварчанах, Чэцверці, Ідаліне, Лапінцах. Надмагільныя пліты маюць розныя формы. Пераважаюць квадратныя ў плане бетонныя формы з упісаным у сярэдзіну крыжам. Таксама часта сустракаюцца адлітыя з бетону крыжы з надпісамі. Зрэдку трапляюцца і іншыя формы надмагільных помнікаў і пліт.

Абсалютная большасць некропалей не даглядаецца, знаходзіцца ў занябаным стане.

Дакументы. Каштоўная інфармацыя пра падзеі Вялікай вайны на Пастаўшчыне ўтрымліваецца ў рознага роду дакументах: паперах, фотаздымках, успамінах. На жаль, такіх матэрыялаў па нашым рэгіёне сабрано мала. Праблема палягае ў тым, што зборам інфармацыі амаль ніхто мэтанакіравана не займаўся. У выніку некаторыя магчымасці пошуку ўжо страчаныя. Не засталася непасрэдных сведкаў тых падзеяў, і мы вымушаныя карыстацца толькі тым, што было зафіксаванае раней. Так, нядаўна ў польскім друку ўдалося знайсці ўспаміны Валерыя Лазікевіч-Лубнеўскага, якая нарадзілася ў 1903 г. у вёсцы Дукі і на свае вочы бачыла пачатак вайны на Пастаўшчыне.

Апошнім часам выдадзены шэраг фотаальбомаў, што змяшчаюць старыя здымкі, у тым ліку і з відамі паселішчаў Пастаўскага раёна часоў Першай сусветнай вайны. На іх адлюстраваныя Лынтупы, Камаі, Ярэва і некаторыя іншыя.

Памяткі Першай сусветнай вайны з'яўляюцца напамінам аб трагічных падзеях у гісторыі чалавецтва і таму патрабуюць ашчаднага стаўлення і аховы.

Ігар ПРАКАПОВІЧ,
настаўнік географіі
СШ № 1 г. Паставы,
член Вучонага савета
Беларускага географічнага
таварыства

Аднаамбразурная ДАК на плато побач з в. Дукі

Юбілей майстра, які дае крылы

Дзень 21 сакавіка пазначаны ў календары памятных датаў як дзень нараджэння Ёгана Себасцьяна Баха, Карла Маркса, Мікалая Рымскага-Корсакава, Уладыкі Філарэта, Васіля Раінчыка... Гэты дзень 1944 г. у расійскім Чалябінску падарыў жыццё і Мікалаю Дудчанку, будучаму выдатнаму беларускаму харэографу, педагогу, рэжысёру, кампазітару, чый шматгранны талент расквітнеў (нароўні з Уладзімірам Мулявіным, Валянцінам Елізар'евым і іншымі расіянамі) менавіта ў Беларусі, якая адзначыла яго працу званнем заслужанага дзеяча мастацтваў Рэспублікі Беларусь.

Творчая вечарына з нагоды 70-гадовага юбілею і 55-годдзя творчай дзейнасці М. Дудчанкі, што адбылася 21 сакавіка на вялікай сцэне Беларускай дзяржаўнай філармоніі, сабрала яркія танцавальныя, інструментальныя і вакальныя прафесійныя і амаатарскія калектывы і выканаўцаў краіны, з якімі майстар супрацоўнічае шмат гадоў як харэограф і рэжысёр.

Творчы шлях харэографа на беларускай зямлі пачаўся з Магілёва, дзе ў 1966 г. ён прыняў кіраўніцтва народным ансамблем танца «Вяснянка» ў Палацы культуры завода імя С.М. Кірава. Там жа ў харэаграфічным вучылішчы закладзены і пачатак яго педагогічнай дзейнасці.

За паўстагоддзя працы кіраваў М. Дудчанка пастаноўкамі харэаграфічнага ансамбля «Бліскавіца», паставіў вялікую колькасць танцавальных кампазіцыяў у розных калектывах, быў ба-

летмайстрам-пастаноўшчыкам операў «Дзікае паляванне караля Стаха» У. Солтана і «Кармэн» Ж. Бізе. Аднак ягоная творчая біяграфія найбольш звязаная з харэаграфічным ансамблем «Харошкі», які разам з Валянцінай Гаявой стварыў у 1974 г. Яркія, непаўторныя, маляўнічыя і высокапрафесійныя танцавальныя спектаклі і праграмы сталі візітоўкаю калектыву, узорам дасканаласці харэаграфічнага майстэрства і выклікаюць нязменнае захапленне ўдзячных глядачоў па ўсім свеце.

Яскрава выявіў талент М. Дудчанка як аўтар сцэнараў і пастаноўшчык знакавых і значных юбілейных мерапрыемстваў, у тым ліку міжнародных. Ён – галоўны балетмайстар беларускай дэлегацыі на XXII Алімпійскіх гульнях у Маскве, святкавання 500-годдзя з дня нараджэння Францыска Скарыны ў Полацку, святаў Мінска і іншых беларускіх гарадоў, 100-гадовых юбілеяў Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, фестывалю «Берагіня» і «Залаты шлягер», свята «Дажынкi» і інш. Прызаны яго

аўтарытэт і далёка за межамі краіны: ён узнагароджаны прызам за пастаноўку караляўскага шоў у Сеуле (Рэспубліка Карэя) і кубкам за лепшую харэаграфію ў Пхеньяне (Карэйская Народна-Дэмакратычная Рэспубліка).

Свае сцэнічныя падарункі (значная колькасць з якіх была паказаная ўпершыню) паднеслі юбіляру ўдзельнікі святочнага канцэрта. Сярод іх – харэаграфічны ансамбль «Харошкі» з прэм'ерамі харэаграфічных пастановак юбіляра («Кракавяк» і танец беларускай шляхты «Крыжачок»), дзяржаўны ансамбль

танца імя Г. Цітовіча, акадэмічны ансамбль песні і танца Узброеных Сіл Рэспублікі Беларусь, заслужаная артыстка Ірына Дарафеева, лаўрэаты міжнародных конкурсаў салісты беларускай оперы Алена Сало і Уладзімір Громаў, народныя артысты Васіль Кавальчук і Эдуард Ханок, ансамблі «Дитя Мира», «Чараўніцы» і інш.

Словы вітання прагучалі ад намесніка начальніка ўпраўлення культуры Мінгарвыканкама Сяргея Мядзведзева, які ўручыў юбіляру вышэйшую ўзнагароду Мінгарсавета дэпутатаў – Ганаровую граматы.

Выпускнікі 1982 г. Магілёўскага харэаграфічнага вучылішча прачыталі вершаванае прысвячэнне любімаму педагогу, агучанае 32 гады таму, і падаравалі варган.

Сярод якасцяў творцы выступоўцы адзначылі выключны прафесіяналізм, працавітасць і этнакіраванасць, арыгінальнасць, невычэрпную творчую фантазію, бліскучую эрудыцыю, іронію, сарказм, тонкае пачуццё гумару. Разам з тым ён сумленны, адкрыты, вельмі адказны, прынцыповы, патрабавальны да сябе і іншых. Ад вучняў Мікалая Рыгоровіча прагучала ўдзячнасць за тое, што ён даў ім крылы і навучыў лятаць.

Наш кар.
Фота
Наталі
КУПРЭВІЧ

Паэзія нас з'яднала

21 сакавіка з нагоды Сусветнага дня паэзіі ў літаратурным музеі Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава адбылося мерапрыемства, што з'яднала студэнтаў і выкладчыкаў, якія цікавяцца і захапляюцца паэзіяй. На свяце, арганізаваным загадчыцай літаратурнага музея, старшым выкладчыкам беларускай літаратуры ўніверсітэта Ірынай Саматой, прысутнічалі студэнты розных факультэтаў і нацыянальнасцяў. Адметным стала тое, што пачалося яно з верша «Маленне за Беларусь» Рыгора Барадзіліна, які прачытаў студэнт Станіслаў Валуй. Затым прагучаў верш нашай зямлячкі Веры Вярбы «А ёсць каханья» ў выкананні студэнткі Марыны Кірычонок.

Часам з-за мілагучнасці беларускую мову параўноўваюць з французскай, у чым можна было ўпэўніцца, калі гучаў верш па-французску «Гімн каханню»

Эдзіт Піяф, які прачытала Ганна Лабкова – загадчыца кафедры беларускай літаратуры, кандыдат філалагічных навук. На мерапрыемстве прысутнічаў паэт, выкладчык нямецкай мовы Уладзімір Папковіч, які таксама выступіў з вершам «Пасля навалыніцы» Р. Барадзіліна і яго перакладам на нямецкую мову, прачытаў і ўласныя вершы ў перакладах на нямецкую.

З іспанскай паэзіі нас пазнаёміла выкладчыца беларускай мовы і літаратуры Алена Калесніківа, якая выступіла з вершам «Ля гітар» Федэрыка Гарсія Лоркі, які ў перакладзе на рускую называецца «Гітара» (пераклад Марыны Цвятаевай), а таксама з вершам Хуана Рамона Хіменеса (у перакладзе «Я проста сказаў аднойчы»).

Як вядома, паэзія ідзе побач з музыкай, таму і на нашай імпрэзе студэнт Чэнь Вэньхуа выканаў песню на кітайскай мове, якая ў перакладзе гучыць як «Добрае надвор'е». Пасля чыталі вершы па-кітайску: старанна і прыгожа ў

Ірына Саматой і Уладзімір Папковіч

форме дыялогу выканалі верш «Ты бачыш мяне ці не?» тыбецкага паэта Цан Гьян Гьямухо студэнты Хэ Мэнжун і Ван Хайнін.

Не абышлося і без вершаў на англійскай мове. Уільям Блэйк «The smile» – «Усмешка», Роберт Бёрнс «My heart's in the Highlands» (пераклад С. Маршака «У гарах маё сэрца»), якія прачытала студэнтка Дар'я Кулеш. Затым прагучала песня па-англійску «Too old to die young» у выкананні Ч. Вэньхуа.

Студэнткі з Туркменістана пазнаёмілі прысутных з творчасцю туркменскага паэта Махтумкулі. Яго вершы чыталі Бягул Атамырадава, Гунча Атаева, Гулнар Какаджанова.

Блізкай да беларускай па гучанні з'яўляецца ўкраінская мова, вершы на ёй таксама не

засталіся без увагі: студэнтка Аляксандра Дзёміна прачытала верш «Надзія» Лесі Українкі. Гучалі вершы і на польскай мове – Яна Якуба Твардоўскага «Нема часу» ў выкананні Златаслава Сямёнава і інш.

Вельмі лагічна, што завяршылася свята песняй па-беларуску на верш «Спадчына» Якуба Коласа (музыка Ігара Лучанка) у выкананні студэнткі Ганны Фёдаравой.

Так мы ўпэўніліся, што паэзія не ведае межаў. І было б вельмі добра, калі б падобныя мерапрыемствы праводзіліся і далей, бо яны маюць выключнае значэнне для развіцця моладзі, зараджаюць пазітыўнай энергіяй і настроём, узбагачаюць літаратурныя веды і насычаюць эстэтычна.

Марыя БУЦЕЛЬ,
студэнтка ВДУ
імя П.М. Машэрава

Ганна Лабкова

Чэнь Вэньхуа

Рака натхення

Натхненнем для кнігі Сымона Барыса і Анатоля Рогача «Нарачанка і яе берагі» былі, як напісалі самі аўтары, «маляўнічыя краявіды Нарачанскага краю, белы квецень чаромхі ў траўні на берагах Нарачанкі, спевы жайранка ў полі і салаўя ў гаі, кукаванне шэрай зязюлі ў бары...». Нездарма на пачатку важкай таміны пра родныя мясціны змешчаны верш Алеся Ставера «Нарачанка», які кампазітар Зміцер Яўтуховіч паклаў на музыку:

*Сінім вечарам
ці сінім ранкам,
Як засвеціць расой
сенажаць,
Нарачанка мая,
Нарачанка мая,
Выйдзі, выйдзі
мяне сустракаць.*

Але вынікам такіх узнёслых адчуванняў стала не кніга вершаў, а зборнік навукова-папулярных артыкулаў і краязнаўчых нарысаў.

Як адзначыў ва ўступе гісторык Міхась Чарняўскі, гэтая кніга стваралася цягам амаль усяго жыцця – а фактычна праца над ёю ішла дваццаць пяць гадоў. Абодва аўтары нарадзіліся і выраслі на беразе ракі Нарачанкі – А. Рогач у вёсцы Каралеўцы, а С. Барыс – у вёсцы Касічы. Сама ж ідэя сабраць падрабязныя звесткі пра свой край з’явілася, калі яны прачыталі кнігу Канстанціна Тышкевіча «Вілія і яе берагі». Расповед пра раку Вілію і паселішчы на яе берагах натхніў іх на напісанне такой жа кнігі пра родную Нарачанку.

Хаця А. Рогач і С. Барыс не змаглі праплыць па рацэ ад возера Нарач да Віліі, але яны вывучалі яе берагі, праплылі на лодках некаторыя яе ўчасткі. Вядома ж, не абмінулі ўвагаю і дакументы па гэтай тэме. Так, А. Рогач дакладаваў матэрыялы Занальнага гістарычнага архіва ў Мядзельчыне, Рукапіснага архіва Віленскага ўніверсітэта, Дзяржаўнага архіва Гродзенскай вобласці. Адначасова з гэтым ён зацікавіўся гісторыяй Маркаўскага староства, якое існавала ў тых мясцінах у XV – XVIII стст. Пра яго А. Рогач нават напісаў кнігу, але выдаць яе не паспеў. Ён памёр у 2010 г., праз два дні пасля свайго чарговага вяртання з Вільні. «Нарачанка і яе берагі» была напісаная ў 2009 г., але рыхтаваў яе да выдання ўжо адзін С. Барыс.

Зачнае месца ў кнізе займае гісторыя паселішчаў Нарачанскага краю, былых і цяперашніх. У асобным артыкуле ідзе гаворка пра вёскі, мястэчкі, маёнкі, фальваркі, засценкі, хутары і інш. Таксама падзеныя звесткі пра зніклыя паселішчы. У 2009 г. на Вілейшчыне па ініцыятыве мясцовых краязнаўцаў быў пабудаваны Мемарыял памяці былых вёсак, якія зніклі за апошнія семдзесят гадоў. З тых 253 паселішчаў, якіх ужо няма ў раёне, нямаю адносіцца і да Нарачанскага краю. Вызначыць цяпер іх колішнія месцазнаходжанне можна па картасхеме «Паселішчы Нарачанскага краю ў 1920 – 1930-х гг.», якую распрацаваў С. Барыс і выканаў мастаграфік Уладзімір Малахаў.

Падрабязна распавядаецца ў кнізе пра гістарычныя падзеі, звязаныя з Нарачанскім краем. Так, раскажваючы пра вёску Заброддзе, аўтары не маглі не згадаць Музей Першай сусветнай вайны. Ён быў створаны мастаком Барысам Цітовічам, які калісьці разам з сям’ёй пераехаў сюды з Мінска. Неяк мастак натрапіў у лесе непадалёк вёскі на закінутыя магілы – у 1915 – 1917 гг. паблізу Заброддзя праходзіла лінія фронту. Так у Б. Цітовіча ўзнікла думка стварыць музей. У 2001 г. праект Мемарыяла Першай сусветнай вайны атрымаў дэбаславенне Мітрапаліта Мінскага і Слуцкага, Патрыяршага Экзарха ўсяе Беларусі Філарэта. У 2005 г. ён асвяціў надаўна пабудаваную капліцу ў імя Барыса і Глеба.

Але гэта толькі драбнічка ад тых звестак, што ўтрымлівае кніга. Да прыкладу, асобным раздзелам у ёй падзеныя звесткі пра храмы Нарачанскага краю. Інфармацыйна насычаным атрымаўся дадатак кнігі, дзе змешчана хроніка найважнейшых падзеяў Нарачанскага краю і біяграфічны даведнік слыханых яго ўрадженцаў, апісанне прыватнаўласніцкіх радавых гербаў некаторых уладальнікаў краю, урывак з «Пагадовага царкоўнапрыходскага летапісу Свята-Ільінскай царквы» і інш. І ўсе гэтыя звесткі аб’ядноўвае нетаропкая, спакойная рака Нарачанка.

Ніна ХОМІЧ

Нарач, Нарачанка і Нароча

Нарач

На поўначы Беларусі ў Паазер’і знаходзіцца вялікае цудоўнае возера, адно з самых слаўных і маляўнічых у нашай краіне. Яно жывіцца за кошт крыніцаў, у яго ўпадае некалькі рэчак. З гэтага возера выцякае рака Нарачанка.

Беларускія даследчыкі Вадзім Жучкевіч і пісьменнік Іван Ласкоў многія нашыя старадаўнія тапонімы тлумачаць іх балцкім і фіна-вугорскім паходжаннем, бо некалі наш край, да прыходу сюды славянаў, засялялі балцкія і фіна-вугорскія плямёны. Менавіта ў той час і з’явіліся найбольш часта ўжываемыя і цяпер назвы некаторых буйных і значных рэк і азёр.

У старажытналітоўскай мове карань «нар» («мар») азначае «мора, балота». «Нарач» літоўскай мовы перакладаецца як «струмень», «ручай», а з фіна-вугорскіх моваў – «балота, возера».

Нарачанка

У розныя часы рака Нарачанка насіла і іншыя назвы, звязаныя з мясцовасцямі, праз якія яна працякала. Так, інвентар м. Смаргонь і Смаргонскай воласці 1640-х гадоў сведчыць, што сяляне вёскі Калодкі (цяпер у Вілейскім раёне) «мелі сенакос над ракой Іжэўкай». А ў каралеўскую пушчу, называную Іжэўскай, усе маюць вольны ўваход. Невыпадкова адна з навакольных вёсак так і называецца – Каралеўцы.

Пачатак ракі Нарачанкі доўгі час насіў назву Сток. А ў XIX ст. галоўны ўчастак да ўпадзення ў яе Вузлянку называўся Слабажанкай – ад аднайменнай вёскі на ёй. У некаторых крыніцах таго часу сустракалася і назва Занарач. Старажытныя беларускія паселішчы маюць цесную сувязь з рэкамі і азёрамі, бо на іх берагах сяліліся нашыя далёкія прашчурны. Па назве рэк старажытныя гарады атрымлівалі свае імёны, калі да найменнай ракі дадавалі суфіксы *-ак, -ск*: Случ – Слуцк, Палата – Полацк, Віцьба – Віцьбеск, Мена (Менка) – Менск і многія іншыя. У сярэднявеччы на нашай тэрыторыі было шмат безыменных рэк і азёр, але ёсць і вадаёмы, назвы якіх паўтараюцца. На карце Беларусі некалькі азёр, што называюцца Глыбокае, не адно мае назву Доўгае ці Святое. У нас працякаюць дзве Бярэзіны, дзве Сэрвачы, больш за дзве Цны. А назвы вёсак і ўвогуле паўтараюцца вельмі часта.

І наадварот – ад вёсак і шэрагу невялікіх паселішчаў атрымалі свае назвы і невялікія рэкі. Напрыклад, горад Брагін па рацэ Брагінка, Кобрын – па рацэ Кобрынка. Возьмем наш край: ад назваў сельскіх паселішчаў паходзіць назва рэк. Вузлянка – ад паселішча Вуз-

ла, Спягліца – ад мястэчка Спягла, Ганутка – ад маёнтка Ганута, Слабажанка – ад вёскі Слабада, Іжэўка – ад вёскі Іжа, Занарачанка – ад вёскі Занарач. Апошні ўчастак ракі Нарачанкі, магчыма, некалі называўся Ручыца. (Паходжанне назвы рэчкі ад назвы паселішча вельмі спрэчнае, калі не памылковае. – «КГ».)

У XX ст. нашая рака мела назву Нарачанка і тым самым адрознівалася ад возера. З 1952 г. на паўночна-заходнім беразе возера Нарач улетку пачалі ладзіць народнае свята песні «Нарачанскія росы» ў гонар вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў і ў памяць аб палеглых партызанскіх брыгады імя Варашылава на беразе возера ў баі з захопнікамі, што адбыўся тут 27 сакавіка 1944 г. З таго часу слова Нарач да таго стала папулярным, што ў Вілейскім

Мінска ў Кабыльнік або ў Купу, траплялі ў вёску Нароча, што ў Вілейскім раёне.

Нароча (Нарач)

Вёска (мястэчка, аграгарадок), цэнтр Нарачанскага сельсавета і СВК «Нарачанскія зоры».

Назвугэтай вёска і назва возера Нарач даследчык В. Жучкевіч тлумачыць паходжаннем ад літоўскага тапоніма (у літоўскай мове пара – русалка і парас – нырок). Тутэйшыя жыхары раку называюць Нарачанка, а вёску – Нароча. Вілейскія чыноўнікі з пачатку 1950-х гг., калі на беразе возера пачалі праводзіцца абласныя фестывалі песні, узаконілі назву вёскі Нарач, а потым, у межах раёна, і ракі. Аднак дзеля справядлівасці трэба сказаць, што падобнае назіралася яшчэ і за

Аўтары кнігі на рацэ Вузлянка

раёне вёску Нароча пачалі пісаць Нарач, а раку Нарачанка таксама сталі называць Нарач. У выніку такога стаўлення да ракі на дарогах Мінскай вобласці на ўказальніках у 2005 г. было напісана па-рознаму: у Мядзельскім раёне – «Нарачанка», а ў Вілейскім раёне – «Нарач». Няма аднастайнасці і на картах: ці Нарач, ці Нарачанка.

Зноў Нарач

Назвугэтую давялі да абсурду. Пабудавалі на заходнім беразе возера курортны пасёлак. Яго можна было б назваць «Нарачанскі» або «Урлікі» (па назве вёскі, непадалёк якой будавалі пасёлак), дык не, далі назву... «Нарач». А затым мястэчка Кабыльнік перайменавалі ў Нарач. А можна было б назваць яго Купа (побач была і знікла такая вёска на беразе возера) або Малінаўка, па рацэ, што непадалёк працякае.

У выніку такога вольнага абыходжання з географічнымі назвамі часцяком здаралася, што вясковыя кабеты, едучы з

царскім часам. На картах і на Мядзельшчыне рака мае назву «Нарачанка». І тыя, ад каго залежыць тапанімічны парадак, робяць выгляд, што няма праблемы. Вёска знаходзіцца за 17 км на паўночны захад ад горада і 19 км ад чыгуначнай станцыі Вілейка. Адлегласць да сталіцы – 115 км. Каля вёскі праходзіць аўтамабільная дарога Вілейка–Смаргонь. Затое ёсць яна ў касах аўтавакзала ў Мінску. Па-рознаму ўтварэння і адносныя прыметнікі ад слова Нароча (Нарач). Чамусьці сярэдняй школа тут Нарачкая, а сельсавет Нарачанскі і лясніцтва Нарачанскае. А сяляне ходзяць у Нарочкую царкву.

Мы напісалі пра гэта падрабязна, каб задумаліся нашыя сучаснікі і нашчадкі. Рана ці позна, але назвы давядзецца размежаваць (напрыклад, возера Нарач, рака Нарачанка, вёска Нароча, а курортны пасёлак Нарачанскі).

Сымон БАРЫС,
Анатоль РОГАЧ

(Паводле кнігі «Нарачанка і яе берагі», 2013)

Дзе варта пабываць

21 – 23 красавіка ў Мінску пры падтрымцы Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, Мінскага гарадскога выканаўчага камітэта, Музея сучаснага выяўленчага мастацтва, Цэнтра сучасных мастацтваў у рамках правядзення Чэмпіянату свету па хакеі адкрыецца **выстаўка сучаснага мастацтва «Avant-gARTe. Ад квадрата да аб'екта»**.

Аснову экспазіцыі складаюць творы сяброў Беларускага саюза мастакоў (Мінск і рэгіёны), Беларускага саюза дызайнераў, маладых аўтараў. Большасць працаў – апошніх гадоў стварэння, некаторыя ключавыя паняцці праілюстраваны экспанатамі з фонду вядучых мастацкіх музеяў краіны і прыватных калекцыяў.

Выстаўка адбудзецца на трох пляцоўках:
 • праект «Avant-gARTe. Ад квадрата да аб'екта» – будынак на праспекце Пераможцаў, 14. Адкрыццё 21 красавіка ў 18.00.

Прадстаўлены інтэрактыўны праект для шырокай аўдыторыі закліканы распавесці глядачам аб новых формах і актуальных тэндэнцыях у сучасным мастацтве. У экспазіцыі выстаўкі аб'яднання мастакаў, дызайнераў, фатографію з розных рэгіёнаў Беларусі, паказаныя

жывапісныя, графічныя, скульптурныя творы, арт-аб'екты, інсталяцыі, відэа-арт, дызайн, фота, а таксама лепшыя мастацкія праекты апошніх дзесяці гадоў.

• праект «Сто гадоў беларускага авангарда» – Музей сучаснага выяўленчага мастацтва. Адкрыццё 22 красавіка ў 18.00.

• гэты праект прадставіць авангардныя аб'яднанні XX стагоддзя, творчасць мастакоў-нонканфармістаў. На аснове розных калекцыяў (прыватныя і дзяржаўныя) праект фіксуе разнастайнасць мастацтва дадзенага перыяду. Гэта своеасаблівая спроба выбудаваць храналогію і прадставіць авангардныя аб'яднанні XX стагоддзя, інтэрпрэтаваць паняцці авангарда як неад'емнай часткі беларускага мастацтва.

• праект «Мастак і горад. BelART.by» – адкрытая пляцоўка на плошчы Якуба Коласа. Адкрыццё 23 красавіка ў 18.00.

Выстаўка будзе працаваць па 10 чэрвеня 2014 года і суправаджацца лекцыямі мастацтвазнаўцаў і культуролагаў, семінарамі, майстар-класамі, паказамі дакументальнага кіно, тэатральнымі перформансамі, канцэртамі, дэманстрацыямі авангардных калекцыяў беларускіх мадэляраў і штотыднёвымі сустрэчамі з беларускімі мастакамі.

Паводле інфармацыі арганізатараў

У тэатры «Зьніч»

21 красавіка на сцэне драматычны монаспектакль **«Палескія рабінзоны»** ў выкананні аўтара інсцэніроўкі заслужанага артыста Рэспублікі Беларусь, лаўрэата міжнародных фестываляў Уладзіміра Шалестава.

Увечары ўвазе глядачоў прапануюць паэтычны монаспектакль **«Прыпадаю да нябёс»** паводле твораў Яўгеніі Янішчыц у выкананні заслужанай артысткі Рэспублікі Беларусь Ларысы Горцавай пры музычным суправаджэнні Дар'і Неўмяржыцкай.

22 красавіка самых удзячных глядачоў Леанід Сідарэвіч запрасіць на лялечны монаспектакль-гульнію **«Казачная торба»**.

24 красавіка – монаспектакль **«Мой Маленькі прынец»** паводле твора Антуана дэ Сэнт-Экзюперы і вершаў П'ера Беранжэ ў перакладзе Ніны Мацяш. Выканаўца – Раіса Астрэдзінава.

Спектаклі праходзяць у Тэатральнай зале культурнага цэнтра касцёла Св. Сымона і Св. Алены. Дзіцячыя настольныя пачынаюцца а 15 гадзіне, вечаровыя – а 19-й. Дадатковую інфармацыю можна атрымаць па мінскім тэлефоне (017) 331-75-53.

Каля вытокаў музычнага тэатра

Некалькі гадоў таму я пазнаёміўся з цудоўнай навукова-даследчай працай «Музыкальны тэатр Беларусі XIX – пачатак XX века» (Мінск, 1990) вядомага беларускага мастацтвазнаўца, прафесара А. Капілава, дзе аўтар не раз узгадаў імя Людвіка Дмушэўскага. Упершыню яно сустракаецца ў эпізодзе, дзе размова ідзе пра з'яўленне музычнага тэатра ў маёнтку Гарадзішча, што належаў губернскаму маршалку Людвіку Ракіцкаму. Але яго асоба ўзгадвалася ў сувязі з кампазітарам, піяністам і дырыжорам Юзафам Дзяшчынскім. *«Действительно, – піша прафесар А.Л. Капілаў, – до приезда в Белоруссию Ю. Дециньский был уже автором музыки к комедии Л. Дмушевского “Усадьба при дороге”, поставленная в Вильно около 1810 года»*. У другім выпадку Аляксандр Львовіч, апавядаючы пра дзейнасць трупы Саламеі Дэшнер, прыводзіць наступны факт: *«В 1804 году трупа С. Дешнер показала (у Гродне. – В.А.) одноактную комическую оперу Ю. Эльснера “Сем раз один” (либретто Л. Дмушевского)»*. І нарэшце ў трэцім выпадку аўтар кнігі згадвае прозвішча Л. Дмушэўскага пры апісанні трупы антрэпрэнёра Яна Шыманскага ў Гродне. Пералічваючы спектаклі, што былі пастаўленыя ім у гэтым горадзе, прафесар А. Капілаў у заключэнні піша: *«Помимо перечисленных, в репертуаре труппы Я. Шиманского имелись комедии-оперы на тексты Л. Дмушевского: “Сем раз один”, “Болтунья” и “Билет на лотерею”»*.

Вось і ўсё, што паведаміў нам пра Л. Дмушэўскага А. Капілаў. Хутчэй за ўсё прафесар не быў знаёмы з жыццём і творчасцю гэтага чалавека, бо інакш ён бы не пакінуў без увагі такую выбітную асобу, а ўключыў бы яго ў пляяду заснавальнікаў беларускага музычнага тэатра. Тым больш, што Л. Дмушэўскі, у адрозненне ад большасці названых Аляксандрам Львовічам дзечаў мастацтва, з'яўляецца сярод іх адзіным нашым сучаснікам. Лічу неабходным запойніць гэты прабел аўтара.

Людвік Адам Дмушэўскі нарадзіўся ў 1777 годзе ў Саколцы Гродзенскай губерні ў сям'і вайскоўца. Бацька яго служыў у войску Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Першапачатковае выхаванне і адукацыю Людвік атрымаў у базільянскай школе ў Жыровічах, а пасля навучаўся ў піяраў у Варшаве. Некаторы час пасля гэтага служыў у канцылярыі варшаўскага духоўнага савета.

Пазнаёміўшыся з вядомым антрэпрэнёрам і адным са стваральнікаў польскага тэатра Войцэхам Багуслаўскім, Дмушэўскі паступіў у яго трупу і стаў акцёрам. Першы яго дэбют на сцэне адбыўся ў 1800 годзе: ён з поспехам выканаў ролі першых палюбоўнікаў у камедыях і партыі тэнараў у операх. У 1811 годзе Л. Дмушэўскі наведаў найбуйнешыя еўрапейскія тэатры. Замяняючы некаторы час старога В. Багуслаўскага, быў дырэктарам тэатраў, пакуля на гэце месца не прыйшоў Асінскі.

Трэба адзначыць, што яшчэ ў маладосці Л. Дмушэўскі пачаў пісаць п'есы рознага зместу і характару. Гэта былі оперы, драмы, камедыі, вадэвілі і інш. Некаторыя былі напісаныя даволі вытанчанымі вершамі, сярод якіх ёсць перакладныя, наследавальныя і арыгінальныя, часта прымеркаваныя да пэўнай падзеі. Музыку да опер і вадэвіляў Дмушэўскага пісалі Эльснер і Купрынскі. А яго лепшымі творамі з'яўляецца трохактная драма ў вершах «Варвара Запольская», з іншых жа твораў можна назваць: «Актёры на полях Елисейских», «Фаддей Хвалибог», «Король Локеток» і «Лешек Белый» (дзе оперы), «Болтун из болтунов», «Усадьба при почтовой дороге», «Разлив Вислы», «Награда» (опера, напісаная з нагоды прыезду ў Варшаву Аляксандра I), іншыя дра-

матычныя творы. Зборнік сваіх твораў Л. Дмушэўскі выдаў у 10 тамах у 1821 і 1822 гадах пад назвай «Драматические произведения». Пазней выдаў асобныя п'есы: «Цецилия Пясецинская» (опера ў двух актах, 1829 год), «Защита бедных деток» (аднаактная камедыя-опера ў вершах, 1841 год). Агульная колькасць сцэнічных твораў Л. Дмушэўскага, што мелі вялікі поспех, а некаторыя пратрымаліся ў тэатрах да XX стагоддзя, – 150. У 1808 годзе разам з Алоізам Жулкоўскім Дмушэўскі выдаў «Тэатральны слоўвар»; с прыложнем песен и новейших опер, дававшихся на варшавском театре».

Людвік Дмушэўскі быў не толькі выдатным акцёрам, але амаатарам і знаўцам музыкі, асабліва старажытнай. Яму належыць шэраг артыкулаў, што былі надрукаваныя ў «Варшавском курьере» з 1820 па 1847 гады. У 1837 годзе ён заснаваў Варшаўскае музычнае дабрачыннае таварыства, мэтай якога была дапамога бедным музыкантам.

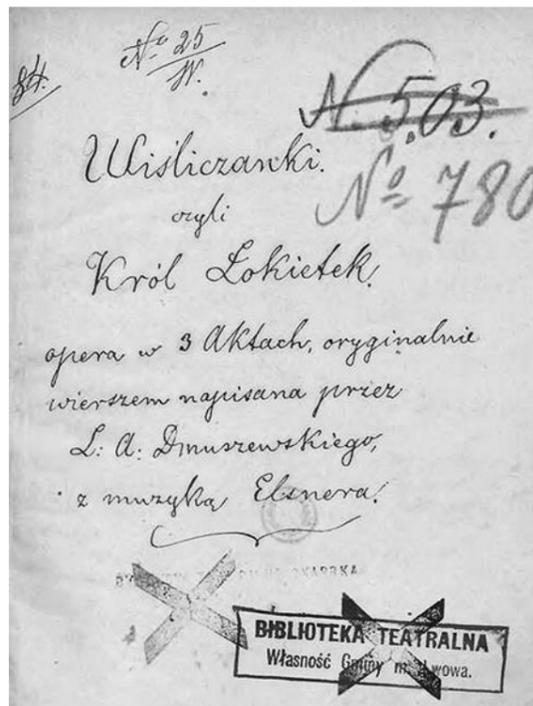
Цягам многіх гадоў Л. Дмушэўскі быў рэдактарам газеты «Варшавский курьер», які набыў у Кіцынскага. Высокапрафесійны калектыў рэдакцыі Дмушэўскага і добрая якасная рэклама садзейнічалі павелічэнню падпісчыкаў газеты і шырокаму распаўсюду выдання сярод розных класаў грамадства.

Як чалавек ён вызначаўся гуманнасцю і дабрачыннасцю, якія зрабілі яго доволі папулярным. Імператар Мікалай I не раз выказваў Дмушэўскаму сваю прыхільнасць, падараваў яму брыльянтавы пярсцёнак і каштоўную табакерку.

Л. Дмушэўскі пакінуў нам успаміны, якія ахоплівалі доволі цікавую па палітычных падзеях эпоху з 1793 па 1830 год. У 1850-м «Варшавский курьер» надрукаваў частку гэтых мемуараў, дзе апісаныя цікавыя падрабязнасці з жыцця польскага і беларускага грамадства старога часу.

Памёр Л. Дмушэўскі ў 1848 годзе ў Варшаве, дзе і пахаваны.

Вячаслаў АФАНАСЬЕЎ

23 красавіка на гэты традыцыйны фэст зьзяцца сапраўдны фальк-бамонд. Не верыце пра бамонд? Дык вось падрабязней!

Шырока вядомы этнограф і рок-музыка Юры Выдронак зноў збірае выканаўцаў у гонар старажытнага свята славянскага народнага календара: вясновае Юр'я (Ярыла) – дзень адмыкання зямлі, сапраўдны пачатак вясны. У сталічным клубе «Re:Public» (вул. Прытыцкага, 62) зьбяруцца лепшыя прадстаўнікі фальк-мадэрну. Найперш, будзе выступленне легендарнага фальк-рок праекта «Юр'я», вядомага сваімі выступамі на сцэнах Еўропы. Прама ў клубе адбудзецца рэканструкцыя старажытнага абраду з сапраўдным Юр'еўскім караваем, які выпекуць у печы і прывязуць на фэст бабулі з вёскі Закальное Любанскага раёна.

Гэты абрад з'яўляецца залогам поспеху і паўнаты жыццёвай энергіі чалавека на працягу года. Рэканструкцыю абраду правядуць бабулі і калектывы «Талака», «Folkopranie 2001» (Польшча), «Mikolajkie Folkove» (Польшча), «Colours of Ostrava» (Чэхія), «Skamba skamba kankliai» (Літва), «Краіна мрій» (Украіна) ды інш.

Маша Яр і «Хоха бэнд» – новы праект вакалісткі гурта «ЯР» Машы Лагодзіч, створаны ў 2009 годзе. Музыкі вызначаюць свой стыль як сучасная этна-

«Таўкачыкі на Юр'я» – фэст традыцыяў

Крыху спынюся на ўдзельніках.

«UR'IA» – лаўрэат конкурсу «Radio France International», праект кампазітара, мультиінструменталіста, рэжысёра і прадзюсара Юрыя Францішка Выдронка, створаны ў 1999 годзе ў Мінску. «UR'IA» грае музыку ў стылі progressive, заснаваную на старажытных славянскіх музычных і абрадавых традыцыях. Гарлавыя манеры спеваў, меладычныя і рытмічныя лініі «UR'IA» захоўвае ў першапачатковым выглядзе. Першы жывы выступ «UR'IA» адбыўся ў 1999 годзе ў якасці гасця на «Славянскім базары». Выпусціў тры альбомы – «Весначуха», «Калі чакра», «Рай коню». Удзельнік шматлікіх міжнародных фестываляў: «Таўкачыкі», «Folkopranie 2001» (Польшча), «Mikolajkie Folkove» (Польшча), «Colours of Ostrava» (Чэхія), «Skamba skamba kankliai» (Літва), «Краіна мрій» (Украіна) ды інш.

Маша Яр і «Хоха бэнд» – новы праект вакалісткі гурта «ЯР» Машы Лагодзіч, створаны ў 2009 годзе. Музыкі вызначаюць свой стыль як сучасная этна-

музыка і абапіраюцца ў творчасці на народныя беларускія, украінскія і польскія песні.

«ВуСгу» – малады праект Аляксандры Грахоўскай у сваёй фальклорнай першааснове не абмяжоўваецца канкрэтнымі стылявымі накірункамі, а ідзе за пачуццямі, натуральнай эмацыйнай жарсцю і любоўю да зямлі, якая й нарадзіла беларускі народ. Назву расшыфроўваюць так: «ВуСгу» – гэта гурт шчырых беларускіх галасоў і якіх заўгодна музычных напрамкаў, гэта КРАЙ бадзёрага духу! КРЫК ваяўнічай душы! ПЛАЧ летуценнай гітары! ПУЛЬС drumлівага сэрца! МОЦ bassовага танца! РАДАСЦЬ зухаватага кардэона!

«Талака» – фальклорны калектыв студэнтаў БДУКІМ, які рэстаўруе народныя абрады і танцы.

«Ветах» – беларуская назва Месяца ў трэцяй чвэрці. Мінскі фальк-гурт (бо ёсць яшчэ й гомельскі блэк-метал праект) «Ветах» («Vietakh») створаны з прафесійных музыкаў напрыканцы 1990-х Вячаславам Калацэем як калектыв дударскай музыкі.

«Бан-Жвірба» – гомельскі гурт фальк-року, заснаваны на народных песнях з уплывам сучаснай альтэрнатыўнай музыкі. Сваю творчасць адрасуе рознаўзроставай аўдыторыі, якая спазнае сваю радзіму праз сусветную скарбонку.

«Альтанка» – гурт быў створаны праз раскол у культуры фальк-камандзе «Troitsa». Шмат гастралюе, прадстаўляе публіцы аўтэнтчную музыку, першасны беларускі фальк, але ў аўтарскай аранжыроўцы з выкарыстаннем як традыцыйных, так і рэдкіх музычных інструментаў.

«Літы талер» – мінскі калектыв сярэднявечнай танцавальнай і дударскай музыкі. Пэўны час выступаў пад назвай «Тутэйшыя».

«Дзівасіл» – сучасны этнічны праект у стылі этна-эмібіент (Мінск). Мае за плячыма маштабныя канцэрты на фальк-фэстах і ў канцэртных залах.

Наталля Матыліцкая – выканаўца беларускіх народных песень, фалькларыст. У розныя часы была ўдзельніцаю фальк-гурта «Ліцвіны», фальклорнага ансамбля «Вячоркі», этна-шоў

гурта «Юр'я», з 2006 года – кіраўнік і салістка фальклорнага гурта «Рада». Выдала сольны альбом «Пчолачка». Ейная вакальная манера максімальна набліжана ды аўтэнтчнай, у стылістыцы пераважае экспрэсіўная афарбоўка. У рэпертуары архаічныя ўзоры беларускага фальклору. Удзельніца рэспубліканскіх і міжнародных фестываляў: «Звініце, звніце гуслі» (Вільня), «Вялікае Княства Літоўскае» (Варшава), «Славянскі базар», «Фолькі» (Польшча) ды інш. Сольна прадстаўляла Беларусь сярод 15 краінаў Еўропы на фальклорным фестывалі Еўрапейскага радыёвяшчальнага саюза «Еўрафолк» (Масква, 2008).

Любанскія бабулькі «Глыбокія крыніцы» – этнаграфічны гурт з в. Закальное Любанскага раёна. Існуе больш за 70 гадоў. Вызначаецца вельмі каларытнымі строямі і артыстызмам сапраўдных аўтахтонаў. Пры ўсёй сваёй тэатральнай пластыцы калектыв захоўвае своеасаблівую манеру спеваў, якая, дарэчы, вартая папоўніць спіс гісторыка-культурных каштоўнасцяў Сусветнай спадчыны ЮНЕСКА.

Напрыканцы ж застаецца дадаць, што пачнецца фальклорнае свята ў 18.30.

Падрыхтаваў Вітаўт МАРТЫНЕНКА

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

НАВАГРУДАК (працяг тэмы). З 1795 г. у складзе Расійскай Імперыі, цэнтр павета. У пач. XIX ст. на гандлёвай плошчы пабудаваныя гандлёвыя рады. У 1807–1815 гг. у мясцовай дамініканскай школе вучыўся паэт Адам Міцкевіч. У 1809 і 1872 гг. складзеныя праекты планіроўкі горада (ажыццёўлены часткова). Планіравацкая структура – няправільная радыяльная са складанай канфігурацыяй вуліцаў з-за асаблівасцяў рэльефу; да гандлёвай плошчы сыходзіліся 8 вуліцаў. У 1825 г. было прыкладна 3,7 тыс. жыхароў, 15 мураваных і 399 драўляных дамоў; у 1854 г. – 23 мураваных і 415 драўляных дамоў, 91 кра-

ма, некалькі цагельняў і піваварняў; 7,8 тыс. жыхароў у 1897 г. Дзейнічалі 3 фабрыкі (49 рабочых) і 5 рамесных майстэрняў з 48 рамеснікамі (1904 г.). 9,4 тыс. жыхароў у 1914 г. З 1921 г. у складзе Польшчы, цэнтр павета і ваяводства.

З 1939 г. у БССР (13,8 тыс. жыхароў). З 15 студзеня 1940 г. цэнтр раёна. У Вялікую Айчынную вайну з 4 ліпеня 1941 да 8 ліпеня 1944 г. акупаваны нямецка-фашысцкімі захопнікамі, якія знішчылі ў горадзе і ваколіцах больш за 28 тыс. чалавек, 60 % жыллёвага фонду, прадпрыемствы.

У 1959 г. 12,6 тыс. жыхароў. З 7 сакавіка 1963 г. горад абласнога падпарадкавання. У 1970 г. 19,4 тыс. жыха-

Барыса-Глебская царква (з малюнка XIX ст.)

роў. Насельніцтва горада ў 2006 г. складала 30,7 тыс. чалавек, у 2010 г. – 29,3 тыс.

У цэнтральнай частцы горада захавалася гістарычная радыяльная планіроўка. Архітэктурна-планіравацкі цэнтр – былая гандлёвая плошча. На ёй і вакол яе зберагліся помнікі культуры, грамадзянскай архітэктуры (жылыя дамы на плошчы, Замкавай і Паштовай вуліцах). Побач – мемарыяльны сквер, дзе знаходзіцца дом-музей А. Міцкевіча, магіла Невядомага салдата. У горадзе ўсталяваныя помнікі Елісею Лаўрышаўскаму, А. Міцкевічу, Якубу Коласу, Уладзіміру Высоцкаму, на брацкай магіле чырвонаармейцаў, якія загінулі ў 1939 г.; на могілках савецкіх воінаў і партызанаў, на могілках і магілах ахвяраў фашызму. На ўшанаванне памяці А. Міцкевіча ў 1930-я гг. насыпаны Курган Бессмяротнасці. Захаваліся т. зв. гара Міндоўга, Барыса-Глебская царква, касцёл і кляштар францысканцаў (цяпер Мікалаеўская царква), фарны касцёл, гандлёвыя рады.

На паўднёва-заходняй ускраіне, ва ўрочышчы Батароўка, выяўлены курганны могільнік XII – XIII стст. славя-

на-балцкага насельніцтва (55 насыпаў вышыняй 0,3 – 1 м, дыяметрам 3–4 м з пахавальным абрадам трупа-палажэння).

Барыса-Глебская царква, помнік архітэктуры пач. XVI ст., пабудаваная ў стылі готыкі ў 1517 г. (пагодле іншых звестак закончаная ў 1519 г.) на месцы старажытнага храма 2-й пал. XII ст., складзенага полацкімі дойлідзямі з вапняковых квадратаў і плінфы, фрагмент сцяны якога стаў часткай фундаменту царквы. Спачатку была 4-слуповым збудаваннем зальнага тыпу з 5-граннай алтарнай апсідай, зорчатымі нервовымі скляпеннямі, стральчатымі вокнамі і высокім шчытавым дахам. У 1932 г. разабраная заходняя сцяна і дабудаваны 2-вежавы галоўны фасад. План царквы набыў выгляд прамавугольніка.

Касцёл і кляштар францысканцаў, помнік архітэктуры 2-й пал. XVIII – 2-й пал. XIX ст., пабудаваны ў стылі позняга барока. Касцёл (1780 г.), перабудаваны ў 1846 г. у псеўдавізантыйскім стылі, вядомы як Мікалаеўская царква) – 3-нефавая мураваная базіліка з 5-граннай алтарнай апсідай. Сцены цэнтральнага нефа расчляненыя пілястрамі, сцены бакавых прарэзання высокімі ваконнымі праёмамі, размешчанымі на 2 узроўнях. Вокны з лучковымі і паўцыркульнымі арачымі завяршэннямі зашклёныя вітражамі. Асобна стаіць 2-павярховы Г-падобны ў плане мураваны корпус кляштара. Будынак вырашаны ў лакалічных формах. Корпус кляштара калідорнай планіроўкі з 1-баковым размяшчэннем жылых памяшканняў перакрыты масіўнымі крыжовымі скляпеннямі. У заходняй частцы корпус некалькі пакояў маюць цыліндрычныя скляпенні на распалубках.

(Заканчэнне артыкула ў наступным нумары)

Навагрудскія гандлёвыя рады. Гандлёвая плошча (фота 1930-х гг.)